

Een kwestie van oefening

Robbert-Jan Henkes in gesprek met Louise Koopman

Robbert-Jan Henkes (1962) studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en leerde in 1982 tijdens de bezetting van een universiteitsgebouw Erik Bindervoet kennen. Samen vertaalden ze onder meer werk van James Joyce (onder geheel eigen titels als Ulixes en Dublinezen) en Shakespeare (Hamlet en King Lear), en de songteksten van Bob Dylan en The Beatles. Ook vermaken ze al jaren hele en halve zalen met hun vertaalrevue. Naast de Filter Vertaalprijs in 2017 ontving Henkes in 2018 de Aleida Schotprijs.

Louise Koopman is redacteur, vertaler en schrijver. Ze begeleidt Nederlandse auteurs en werkt als freelancer voor diverse literaire uitgeverijen. Als 'ghostwriter' schrijft ze columns voor De kanttekening. Dit interview verscheen eerder in PLUK, de oogst van nieuwe vertalers, nr 3.

Robbert-Jan Henkes in gesprek met Louise Koopman

Op 11 mei 2017 werd de Filter Vertaalprijs uitgereikt aan Robbert-Jan Henkes voor *Bij mij op de maan*, vertalingen van Russische kindergedichten, verschenen bij Van Oorschot. Een prijs voor ‘de vertaler als virtuoze taalkunstenaar, als gedreven deskundige, als initiatiefrijke bemiddelaar, die met zijn boek een rijk spectrum aan lezers aanspreekt, een boek dat is voorbestemd een klassieker te worden van de Nederlandse literatuur’, aldus het juryrapport. Robbert-Jan Henkes is bekend van het vertalersduo Bindervoet & Henkes, waarvan Erik Bindervoet de andere helft vormt. Ze vertaalden o.a. werken van James Joyce, Karl Kraus, en toneelstukken van Shakespeare. Solo vertaalde Robbert-Jan Henkes werk van Anatoli Mariëngof, Samuel Pepys, Mike McCormack, Russische kindergedichten, en hij schrijft ook zelf. Bindervoet & Henkes geven cursussen, zijn bijna klaar met het vertalen van alles wat van Joyce gepubliceerd is, en lezen, indien gevraagd, hun vertaling van Walt Whitman voor op de pont naar Amsterdam-Noord. Waarom toch? En hoe is dat zo gekomen?

Ik heb twee jaar geschiedenis gestudeerd, ik bedoel écht gestudeerd. Daarna was ik nog wel zes jaar ingeschreven, maar deed ik niet veel aan de studie. Een taal studeren vond ik te beperkt, ik wilde me niet vastleggen. Talen heb ik spelenderwijs geleerd. Een taal leer je ook niet op de universiteit, die leer je alleen door ergens te zijn of naartoe te gaan. Als het niet een heel moeilijke brontekst is begrijp je meestal wel wat er staat, maar het gaat er uiteindelijk natuurlijk om wat je ermee doet in de doeltaal. Daar heb jij de vrijheid! Dát is het leuke, níét het begrijpen wat er staat in de brontaal. Daarom is het het leukst om iets te vertalen wat je zelf heel goed en mooi vindt, iets wat je raakt.

Erik Bindervoet en ik hadden (en hebben nog steeds) een tijdschrift, *Platform*. We schreven ook stukken voor *Hollands Maandblad*. En we hadden een roman geschreven, *Autobiografie van een polemist*, die in 1990 verscheen bij Rothschild & Bach. We werkten samen met Windig & de Jong – zij tekenden, wij schreven met Frans Bakker de teksten voor *Kapitein Iglo*. En op een gegeven moment zijn we gaan vertalen. Erik was gek van Joyce en maakte mij er ook gek van. We wilden natuurlijk niet alleen *Ulysses* lezen maar ook *Finnegans Wake*. Ik had twee of drie exemplaren van *Finnegans Wake* in de kast staan en af en toe sloeg ik die op en dat was geweldig, een koude douche van mooie taal. Erik had ontdekt dat er een boek bestond met de titel *Annotations to Finnegans Wake*, en daarin werd regel voor regel, woord voor woord uitgelegd wat voor andere talen erin zitten, en hoe je het kon of moest lezen. Dus we dachten: misschien is het wel te vertalen, en toen zijn we gewoon begonnen. *Finnegans Wake* is zo moeilijk om te lezen, als je daar dan toch aan begint kun je het eigenlijk net zo goed meteen proberen te vertalen. Zijn we zeven jaar mee bezig geweest. We hebben

enorme woordenlijsten uit het Bargoens, Vlaams, Zuid-Afrikaans enzovoort aangelegd om het Nederlands net zo rijk te maken als *Finnegans Wake* in het Engels. Kregen we niks voor, maar vertalen leer je door het te doen, dus gewoon maar gaan vertalen is eigenlijk de beste leerschool. Uiteindelijk wilde Athenaeum—Polak & Van Genneep het uitgeven.

Toen we bijna klaar waren met *Finnegans Wake* vroeg Jan Ritsema ons om een nieuwe vertaling te maken van Shakespeare's *Hamlet*, voor toneelgroep 't Barre Land. Dat werd onze eerste gepubliceerde vertaling, uitgegeven door De Harmonie in 2000. Het leek ons een makkelijke klus. We gingen naast elkaar zitten met een stuk of acht oude vertalingen op schoot en we dachten: we kiezen gewoon van alle vertalingen de beste regels. Maar zo bleek het uiteindelijk niet te gaan; we moesten het toch helemaal zelf opnieuw vertalen.

Naast elkaar zitten en vertalen is eigenlijk ook niet te doen. De een denkt: ik vind dit wel goed, en de ander is daar nog niet tevreden over. Dan zit die ene zich op te vreten: 'Ik vind het wel goed waarom jij nou niet?' En die ander zit maar te denken en komt dan met iets anders wat die ene weer niet goed vindt. Dan moet er toch iets komen wat we allebei goed vinden en in ieder geval geen compromis. Er moet echt iets goeds nieuws uitkomen. Met duvertalingen is het dus niet zo dat je maar de helft van het werk doet, je doet eigenlijk juist het dubbele werk. Het is ontzettend verneukeratief, het kost veel meer tijd met zijn tweeën dan in je eentje. Inmiddels werken we al zo lang samen, nu verdelen we het gewoon. We bespreken het uitgebreid, we kijken elkaars werk heel nauwkeurig na, er blijft geen steen op de andere, maar degene die het stuk voor het eerst in de grondverf heeft gezet heeft het veto over wat er uiteindelijk komt te staan. En voor hete hangijzers gaan we bij elkaar zitten. Dan proberen we echt iets nieuws te verzinnen.

Toen we net begonnen met vertalen, hadden we een boek op het oog dat we geknipt vonden voor Privédomein van de Arbeiderspers: *Journaux intimes* van Charles Baudelaire. Dus we schreven een brief naar de uitgeverij met het voorstel om het op te nemen in de Privédomein reeks. En toen kregen we een brief terug: dat er geen plannen waren om dat uit te geven. Dat vonden we zo raar, die plannen droegen wij nou juist aan!

Journaux Intimes besloot met een sonnet. En we konden toen nog helemaal geen gedichten vertalen! Dat hebben we eigenlijk geleerd door zeven jaar lang aan *Finnegans Wake* te werken. Joyce heeft ontzettend veel muziek en liedjes verwerkt in dat boek en die wilden we allemaal ritmisch vertalen. Door veel te vertalen leer je ontzettend veel. Vóór *Finnegans Wake* hadden we al twee liedjes van The Beatles vertaald. Was ook heel moeilijk. Na *Finnegans Wake* dachten we: we proberen het nog een keer, en het ging! Het is dus echt een kwestie van oefening.

De Filter Vertaalprijs krijgen voor een boek is natuurlijk mooi. Maar het is niet zo dat de uitgevers vervolgens allemaal naar je toe komen met opdrachten. Je moet ook helemaal niet gaan zitten wachten tot een uitgever uiteindelijk eens vanzelf bij je komt. Ik heb voor wel tien uitgevers gewekt, maar voordat je in die adressenmolen zit!

Bestaat die molen eigenlijk wel, kun je je ook afvragen. Je moet zelf met plannen komen. En geen vage plannen, het beste is om echt wat te laten zien. Dat helpt. Ook als zo'n boek niet wordt uitgegeven, zo'n investering is nooit voor niks. Vertalen is gewoon heel hard werken. De fondsen, het Letterenfonds bijvoorbeeld, die zijn nuttig, daar ben ik wel heel erg blij mee. Maar het is vooral een kwestie van goed aan de gang blijven en je niet laten afleiden, en zorgen dat je de projecten gedaan krijgt die je echt zelf leuk vindt en interessant.

Erik en ik hebben een tijdje geleden een cursus vertalen gegeven voor studenten literair vertalen aan de Universiteit van Utrecht, Antwerpen en van Leuven. Ze waren allemaal echt goed, maar soms waren de studenten ontzettend druk met het halen van studiepunten en schoot het vertalen er een beetje bij in, terwijl het zo belangrijk is om meters te maken. Veel vertalen, vooral dingen die je leuk vindt. Niks is ooit voor niks. Want als je iets vertaald hebt, en het wordt niet meteen uitgegeven dan komt het uiteindelijk toch wel. En zelfs als er niks van komt: omdat je er mee bezig bent geweest, kun je alweer meer. Je leert het door het te doen.

We probeerden tijdens de cursus de studenten lessen in vrijheid te geven bij het vertalen, zodat ze die durven nemen. Je werkt niet los van het origineel, maar het is goed als je nadenkt hoe je iets op een andere manier kunt zeggen. Om een simpel voorbeeld te noemen: het woord *often* kun je automatisch met 'vaak' vertalen, maar soms is 'dikwijls' wel zo leuk. Voor vertalen moet je empathie hebben en je inleven. Je moet de leeservaring dupliceren. De woorden zijn maar hulpmiddelen, niet meer dan dat, het gaat om de intentie. De Engelsen lezen in het Engels, en die ervaring moet je overbrengen. Het is een hele wereld waar je in stapt.

Bij Joyce begonnen we met de letterlijke vertaling; kijken hoe ver je daarmee komt, en of het dan in het Nederlands net zo leuk is als in het Engels. Als je Joyce' hele oeuvre vertaalt, kom je op iets anders dan wanneer je misschien maar één boek van hem hebt vertaald. Een los gedichtje 'doen' is heel wat anders dan een oeuvre vertalen. Wij weten inmiddels wat Joyce ermee bedoelt, we weten hoe hij zijn andere gedichten schrijft, we weten welke woorden hij mooi vindt en welke woorden hij niet zou gebruiken, we weten wat voor rijm en ritme hij zou gebruiken. Als je bijvoorbeeld kijkt naar Buck Mulligan in *Ulysses*, dat is een ontzettende grappenmaker, die probeert Stephen Dedalus er de hele tijd tussen te nemen, en dat is niet altijd even leuk. Dat merk je, dat het zo iemand is, zo iemand die niet altijd grappig is. En als hij dan op een gegeven moment zegt: 'Etiquette is etiquette', dan maken wij daarvan: 'Etikwette is Etikwette'. Dat staat er dan niet, maar zo'n Buck Mulligan zou zo'n grap kunnen maken. Dus het staat er eigenlijk ook weer wel.

Er zijn nog zoveel leuke dingen in het Engels die ik zou willen vertalen. *Hudibras*, een soort schelmengedicht van Samuel Butler bijvoorbeeld. Dat is heel grappig en nooit vertaald. Of *The Adventures of Hajji Baba of Ispahan*, een schelmenroman uit 1820. In elke zin zit wel iets van couleur locale die alleen een Pers kan weten, maar het is door een Engelsman geschreven, een diplomaat die daar lang gewoond heeft. Perzen waren daar heel boos over, want ze komen er niet zo goed vanaf, alsof het aartsleugenaars

zijn. Andere volken komen er trouwens ook niet al te best af. *Gentlemen Prefer Blondes*, vind ik ook een heel leuk boek, van Anita Loos. Of *Alice in Wonderland*. Zijn al veel vertalingen van, maar om daar dan echt een goeie-leuke-mooie vertaling van te maken.

Als ik me wil ontspannen lees ik strips. Dan lees ik *Lucky Luke* weer eens over. Goscinny is een van de allerbeste verhalenvertellers van de wereld. *Le Petit Nicolas*, dat zou ik ook wel een keer opnieuw willen vertalen. Stripverhalen vertalen is zo moeilijk. Kees Beentjes heeft veel van *Moebius* vertaald en de vertaler van Tardi, René van de Weijer, die is zo goed. Als er iemand in het zonnetje gezet moet worden, dan zijn zij het wel... Het is net zo lastig om rijm en ritme te laten kloppen als iets in zo'n ballonnetje te laten passen.

Als je bezig bent met een leuk boek is vertalen een mooi vak, en als het geen leuk boek is, dan is het nuttig voor de kilometers die je maakt. Altijd bezig blijven! En je moet sowieso altijd je best doen.